

Om udgaven *Grundtvigs Værker*. Opbygning, principper og status

Klaus Nielsen

Den igangværende digitale udgave *Grundtvigs Værker* (www.grundtvigsværker.dk eller www.grundtvigsværker.dk) skal indtil 2030 udgive N.F.S. Grundtvigs trykte forfatterskab i tekstkritisk etableret og digital form. Materialet – omtrent 37.000 tryksider fordelt på 1.000 værker – forsynes med kommentarer af forskellig slags samt faksimiler af de tilgrundliggende førsteudgaver. Udgivelsesprojektet har i skrivende stund udgivet 23 % af det samlede korpus svarende til ca. 8.700 sider. Artiklen her giver en præsentation af udgaven: dens opbygning, sigte og retningslinjer belyst ud fra eksempler samt en status for arbejdets fremdrift.³⁵

Indledning

Mange af *Grundtvig-Studiers* læsere er nok allerede bekendte med *Grundtvigs Værker*, men da projektet støt arbejder sig igennem materialet, er det på sin plads her at give en statusrapport. I den forbindelse er det også på sin plads at give en nærmere præsentation af udgaven: dens opbygning, sigte og retningslinjer, idet en sådan ikke tidligere har været givet i artikelform. Artiklen er tænkt som den første af to, der vil omhandle den nye udgave. Nærværende del indeholder en grundig beskrivelse af udgavens principper og arbejdets fremdrift belyst ud fra eksempler.³⁶ Den anden artikel vil komme til at handle om fremtiden for udgaven, herunder planer

---

³⁵ Klaus Nielsen har siden 2013 været udgaveleder for *Grundtvigs Værker* og har været med til at udarbejde retningslinjerne.

³⁶ Tak til Vanja Thaulow, filolog og ph.d.-studerende ved Grundtvig Centeret, for kyndig gennemgang af manuskriptet.

for eventuelle udvidelser samt en gennemgang af de udfordringer, digitale udgaver står over for i forhold til bevaring og vedligeholdelse.

Grundtvigs Værker (GV) er en digital, tekstkritisk udgave af Grundtvigs trykte forfatterskab, hvilket svarer til ca. 1.000 værker eller 37.000 sider målt med sideantallet i førstetrykkene. Omfanget af forfatterskabet er forbundet med en del slør. Dels er antallet af værker afhængig af, hvordan man anskuer forholdet mellem f.eks. *Danne-Virke* og dets individuelle artikler, dels er der værker, hvis inklusion i udgaven endnu ikke er afgjort, f.eks. enkelte posthume udgivelser. *GV* udgives af Grundtvig Centeret, som er en del af Afdeling for Teologi på Institut for Kultur og Samfund ved Aarhus Universitet. Udgivelsen blev påbegyndt i 2010 og forventes færdig i 2030.³⁷

GV er en tekstkritisk udgave, dvs. at grundteksterne er gennemgået systematisk, og at eventuelle fejl er rettet. Indgreb af denne karakter er altid angivet både i teksten og i en separat tekstredegørelse. Desuden kan alle grundteksterne ses i fotografiske faksimiler ved siden af den etablerede tekst. Grundteksterne er de trykte førsteudgaver, som udkom i Grundtvigs levetid. Hans breve, dagbøger, prædikenmanuskripter og lignende indgår derfor ikke i *GV*. Enkelte posthume værker medtages dog, jf. nedenfor.

Udgaven er kommenteret på forskellig vis. Til hvert værk gives en overordnet indledning, som indplacerer det i dets litteratur-, ånds-, kirkehistoriske eller politiske kontekst. Til tider dækker en indledning flere mindre værker, f.eks. debatindlæg til en og samme polemik. Desuden gives en bibliografisk tekstredegørelse, der beskriver de relevante manuskripter og tryk. Til sidst gives der lokale punktcommentarer, der letter læsningen ved at forklare vanskelige ord, samt i enkelte tilfælde historiske begivenheder og litterære hentydninger. Som et supplement til disse lokale kommentarer er Grundtvigs tekster opmærket til fem registre, således at man ved at holde musen over en opmærket passage kan få en kort forklaring eller henvisning. Disse registre dækker personer, steder, titler, mytologiske begreber og henvisninger til bibelsteder.

---

³⁷ Forud for den egentlige projektstart i 2010 lå et større udredningsarbejde og en organisatorisk planlægning med Kirkeligt Samfund (nu Grundtvigsk Forum) som initiativtager i 2004. Forløbet er beskrevet af Johnny Kondrup, *GV*'s første udgaveleder, i hans bidrag til *Dansk Editions historie*, bind 3, som er under udgivelse. En kortere version kan læses i Kondrups artikel "Store tekstkritiske udgaver i Norden. Et overblik" (2011b, 22-24).

GV er udelukkende en digital udgave, og der er i skrivende stund ikke planer om at lade udgivelsen – eller større udvalg heraf – trykke som bøger. Som undtagelse er der indgået en samarbejdsaftale med Det Danske Sprog- og Litteraturselskab om at lade enkelte værker udkomme i selskabets serie *Danske Klassikere*. Den første af slagsen er allerede på vej: *Ny-aars-Morgen* (1824) med efterskrift og kommentarer af Steen Tullberg, som er filolog ved *GV* og har forestået den digitale udgivelse. Den etablerede tekst samt store dele af kommenteringen vil være identisk med den digitale udgave.

Den umiddelbare fordel ved den digitale platform er, at der kan søges i alle udgavens tekster – både de primære tekster af Grundtvig og udgavernes kommentarer, indledninger og tekstredegørelser. Dertil gør platformen forfatterskabet tilgængeligt i et omfang, det ikke har været tidligere. Nok er Grundtvig kendt af et bredt udsnit af den danske befolkning, men mange af hans værker er ikke nemt tilgængelige, og flere af dem findes kun trykt i de oprindelige førsteudgaver. Udgavens digitale platform vil potentielt kunne cementere Grundtvigs status som folkekært fælleseje, idet alle med internetadgang frit kan tilgå værkerne. *GV* kræver ingen login eller brugerbetaling. I forhold til arbejdet byder den digitale platform på en række tidsbesparende fordele, bl.a. muligheden for at genbruge kommentarer, automatisk udpegning og kodning af navnestof og meget mere.

Præsentationen nedenfor er opbygget således, at de fire første rubrikker (“Omfang”, “Grundtekster”, “Emendation” og “Kommentarer”) tilsammen redegør for *GV*'s udgivelsesstrategi. Derpå følger en beskrivelse af, hvor langt udgivelsesarbejdet er kommet (“Status”).

Omfang

GV skal omfatte alle de værker, Grundtvig fik trykt i sin egen levetid – fra den første artikel “Et Særsyn i det nittende Aarhundrede” trykt i ugeskriftet *Politivennen*, nr. 299, januar 1804, til den sidst optrykte tale fra åbningen af vinterskolen på Marielyst den 2. november 1871, gengivet i *Dansk Folketidende*, nr. 45, den 11. november s.å. (177). Dertil kommer en række posthumt udgivne værker, som i Grundtvigforskningen har opnået kanonisk status og derfor ville være ærgerlige at undvære. Dette gælder

f.eks. de allerede udgivne *Mands Minde*-forelæsninger, holdt i 1838, men trykt i 1877 af Svend Grundtvig på baggrund af manuskripterne. Andre eksempler er:

Om Menneskets Vilkaar (1813; trykt i *VU* 2, 1941)

Statsmæssig Oplysning (1834; udgivet af K.E. Bugge og Vilhelm Nielsen, 1983)

Dansk Ravne-Galder (1860; trykt i *US* 10, 1909)

Havamaal (1866; trykt i *PS* 9, 1930)

Salmer og aandelige Sange, bind 3-5 (udg. J.Kr. Madsen, 1873-1881)

Ud over de værker, Grundtvig selv har skrevet, vil hans mange oversættelsesarbejder også blive udgivet. Fra latin: Saxo, Irenæus og Rimbært; fra oldislandsk: Snorre og enkelte sagaer f.eks. "Sværdet Tyrving" (1809), "Gunlaug Rafns Saga" (1811) og "Saga om Haldans Sønner og Harald Hyldetan" (1816); fra oldengelsk: *Bjovulfs Drape* (1820) og de mange prøver herfra (1815-1819) samt *Phenix-Fuglen* (1840). Fælles for disse er, at Grundtvig ikke er værkernes egentlige forfatter. Dog griber han rollen som oversætter an på en anderledes og mere meddigtende måde, end de fleste ud fra moderne – og nok også Grundtvigs samtidige – oversættelsesteori og -praksis ville gøre. Sproget i disse oversættelsesarbejder bærer et så markant præg af det, man møder i Grundtvigs egne værker, at de kan og bør ses som en del af hans forfatterskab. En god beskrivelse af Grundtvigs særlige oversættelsespraksis giver nordmanden P.A. Munch i fortalen til sin oversættelse af Snorres *Heimskringla* (1859). Om Grundtvigs Snorreoversættelse fra 1818-1823 skriver han:

Den bærer, som alle hans Arbeider, Genialitetens Præg; Versene, der heelt igjennem ere omdigtede, ej ligefrem oversatte, læses især med Velbehag, og i Fortællingen selv er Meningen overalt nøjagtigt gjen-given. Men dog har denne Oversættelse aldrig kunnet faa ret Indgang hos det norske Folk. Den er nemlig mere en Omklædning i dansk Folkesprog, end en virkelig Oversættelse; meget er derved blevet aldeles uforstaaeligt for Menigmand i Norge, og det Hele har faaet et vist Anstrøg af Spøg og Løjer, der ikke ret synes at passe med Grundtekstens ædle Simpelhed. National dansk er den maaskee, men ikke norsk (1859, XXXVI f.).

Ud fra samme argumentation regnes Grundtvigs udgiverarbejde også med til forfatterskabet. Til denne gruppe hører bearbejdelserne fra gammel dansk i *Den danske Rim-Kronike* (1834), hans *Danske Kæmpeviser* (1847) og andre spredte folkevisseudgivelser, bearbejdelser af ældre salmer, samlingen *Danske Ordsprog og Mundheld* (1845) og hans tekstkritiske udgave af den oldengelske tekst i *Beowulfes Beorh* (1861). De tre første eksempler bærer som oversættelsesarbejderne samme grundtvigske sprogtoner. Ordsprogssamlingen bærer muligvis mindre præg af Grundtvigs eget sprog, men er vigtig at medtage, da den giver et indblik i hans forståelse af modersmålets og folkesprogets betydning.¹ Den oldengelske Bjovulf-udgave indeholder en fyldig indledning og et rigt noteapparat, hvorfor også den må udgives. Overalt gælder det princip, at *GV* udgiver komplette værker; der udelukkes med andre ord ikke dele af digtsamlinger og lignende. Det har nogle konsekvenser, som jeg vender tilbage til nedenfor.

I tillæg til de værker, som Grundtvig selv lod trykke, vil udgaven også komme til at rumme en række af hans taler, som blev trykt i aviser og lignende og ofte ud fra Grundtvigs egne manuskripter. Kriteriet for, om en tale skal medtages eller ej, vil formentlig blive, om han menes at have godkendt den trykte version f.eks. i en korrektur. Det er en vanskelig sondring, da det formentlig hverken vil kunne be- eller afkræftes i mange tilfælde. Arbejdet med denne gruppe af værker, hvortil rigsdagstalerne (fra 1848 og frem), trykt i *Rigsdagstidende*, er typiske eksempler, er endnu ikke påbegyndt, hvorfor de nærmere kriterier heller ikke er fastlagt.

At udgaven skal rumme det *trykte* forfatterskab, betyder, at det omfattende manuskriptmateriale ikke udgives. Materialet dækker både de egentlige tilblivelsesvarianter (udkast, kladder, renskrifter) og efterladte papirer (breve, dagbøger og andet personalia). Det genetiske materiale inddrages i begrænset omfang i forbindelse med det tekstkritiske arbejde, hvor fejlbehæftede passager i de trykte versioner til tider kan korrigeres ved hjælp af ordlyden i et manuskript. Det havde været spændende og oplagt at medtage den utrykte del af forfatterskabet, men det ville samtidig have betydet en betragtelig fordyrelse af projektet. Det eksakte omfang af Grundtvigs manuskripter kendes ikke. Flemming Lundgreen-Nielsen har

¹ Jf. bl.a. Grundtvigs "Om Ordsprog" (1817, 62-88) og Helge Toldbergs gennemgang af Grundtvigs tidlige manuskriptmateriale vedr. ordsprogene i *Grundtvig som filolog* (1946, 70-91).

i sit forfatterportræt på *Arkiv for Dansk Litteratur* beregnet sig frem til et forsigtigt bud: omkring 90.400 manuskriptsider, hvoraf de ca. 88.000 befinder sig i Grundtvig-arkivet på Det Kongelige Bibliotek i København.²

Grundtekster

Mange af Grundtvigs værker udkom i flere versioner, og ikke sjældent er der væsentlige forskelle mellem disse. Skal man eksempelvis læse *Nordens Mytologi*, er det ikke uvæsentligt, om man vælger den første udgave fra 1808 på 227 sider eller "Anden omarbejdede Udgave" fra 1832 på 663 sider. Det er kun titlen, som de to værker har til fælles.³ Det er to forskellige værker, og begge vil blive udgivet i deres helhed i *GV*.

Et andet eksempel er samlingen *Festsalmer*, hvis førsteudgave kom i 1850 og rummede 30 salmer. Allerede senere samme år udkom "2det Oplag", som indeholdt yderligere 30 salmer, dvs. førsteudgavens oprindelige plus 30 nye. Således blev Grundtvig ved med at forøge samlingen helt ind til 1871, hvor 10. oplag udkom med i alt 300 salmer. Også her er det altså ikke uvæsentligt, hvilken udgave af salmesamlingen man vælger at læse.

Inden for den tekstkritiske eller editionsfilologiske teoridannelse kaldes det varians, når et værk findes i flere fra hinanden afvigende versioner. Man kan sige, at versionerne udviser indbyrdes varians, eller man kan kalde dem varianter af samme værk. Det væsentlige er, at der er tale om samme værk – i modsætning til eksemplet *Nordens Mytologi* 1808/1832 ovenfor. Det kan være interessant at undersøge den indbyrdes varians: Hvad er det for en udvikling, værket gennemgår? Hvilke betydningsnuancer ligger der i forskellene? Afspejler versionerne en udvikling i forfatterens person eller samtid? Et sådant perspektiv udgår fra den præmis, at der er tale om forskellige versioner af samme værk – ikke forskellige værker. Som eksempel kan nævnes Grundtvigs sang til præsten Rasmus Fengers

² Se Flemming Lundgreen-Nielsen, "N.F.S. Grundtvig: Forfatterportræt", www.adl.dk (tilgået 8.11.2017). De øvrige 2.400 sider befinder sig i andre samlinger på KB (Ny Kongelig Samling og Additamenta).

³ Og det endda ikke helt: *Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd der ei selv ere Mythologer* (1808) over for *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst* (1832). Udgaven fra 1808 er allerede udgivet i *GV*.

begravelse den 25. februar 1825, “Som Markens Blomst, henvisner fage” (1825, 2-4). Tiltalen af den afdøde i strofe 4-6 ændres fra tredjeperson (ham) til andenperson (dig), da Grundtvig i 1831 genudgiver sangen i det lille særtryk *Ved en Christens Grav*. Dertil kommer nogle små ændringer, f.eks. str. 5,3:

(1825) *Det* holdt sin Tjeners Sjæl ilive,
 (1831) Med Kraft det holdt din Sjæl ilive,

Men ingen af disse varianter ændrer udgangspunktet: Det er stadig samme værk, og *GV* udgiver kun den første. I den bibliografiske tekstredogelse listes alle senere versioner, og læseren kan derefter selv lede disse op og undersøge variansen, hvis det ønskes.

Valget mellem den ene eller den anden version bør ikke foretages tilfældigt. Det gælder et hvilket som helst akademisk arbejde, hvor tekster udgør det empiriske data, hvad enten det drejer sig om udarbejdelsen af en tekstkritisk udgave eller et stykke litteraturhistorisk, teologisk eller filosofisk forskningsarbejde med tekstkilder. Historiefaget har sin kildekritik, men i flere andre discipliner, herunder litteraturvidenskaben, er den metodiske refleksion over valg af tekstkilder ofte fraværende, hvilket er kritisabelt.⁴

I editionsfilologien betegnes processen grundtekstvalg, og på *GV* har det fra begyndelsen været besluttet at udgive førsteudgaverne. Det er der en lang tradition for i dansk tekstkritisk praksis, og der kan også gives vægtige argumenter for, hvorfor netop disse er mest interessante. Ét knytter sig til receptions- og virkningshistorien og har at gøre med værkets offentlige karakter. Med førsteudgaven ophører værket med at være et privat anliggende, idet mangfoldiggørelsen og disseminationen videregiver det til læserne. Per Dahl taler i artiklen “Det kritiske tekstvalg” om, at teksten her begynder sit eget liv (1994, 103). Johnny Kondrup betegner i bogen *Editionsfilologi* den første udgivelse som det punkt, hvor værket opnår en relativ autonomi i forhold til sit ophav (2011a, 96). Man kan sige, at værkets egentlige liv begynder i det øjeblik, det overlades til fortolkende læsere – en slags bibliografisk pendant til det grundtvigske levende ord. I

⁴ For mere om dette perspektiv se Klaus Nielsen: *Bogen og værket. En introduktion til tekstkritik og boghistorie som litteraturteori* (2017), især kapitel 3.

andre udgivertraditioner vælges forfatterens sidst tilsete udgave, dvs. den senest reviderede udgave, som forfatteren nåede at lave i sin levetid – ofte kaldet ‘Ausgabe letzter Hand’. Her tilsidesættes det receptions- og virkningshistoriske princip til fordel for et hensyn til forfatterens autoritet. Hvis forfatteren ikke har været tilfreds med værkets oprindelige form og efterfølgende ønsker at justere og tilpasse det, så må de filologiske udgivere respektere dette. Forfatteren kan også have ønsket at udrydde indgreb fra fremmede hænder i form af redaktører eller censurinstanser. En af udfordringerne ved denne tilgang er imidlertid, at de sidst tilsete udgaver har en sløret historicitet. De er ikke rigtigt udtryk for den tid, de udspringer af, eller for den unge forfatter, som kæmper for anerkendelse. I stedet repræsenterer de den aldrende og etablerede forfatters syn på det tidligere værk og er vanskelige at anvende i historiske studier.

Et andet argument bag valget af førsteudgaven knytter sig til litteratur- og tekstsociologien, der påviser, hvordan litterær produktion i udpræget grad foregår som et samarbejde mellem forfattere og en lang række andre medspillere. Andres delagtighed i værkets tilblivelse ses ikke som en bemættelse af forfatterens eget udtryk, men som et uomgængeligt vilkår for produktionen af litteratur. Ud fra disse to primære argumenter taler man om, at førsteudgaven repræsenterer en *autentisk* tekst. Den er et historisk dokument, som befinder sig i skæringspunktet mellem værkets produktion og dets reception, og som sådan er det et interessant og oplagt udgangspunkt for en historisk bevidst tilgang til stoffet (Kondrup 2011a, 102).

I tillæg til disse tekstteoretiske argumenter læner *GV* sig op ad tidligere anbefalinger, hvad angår grundtekstvalget for en Grundtvigudgave. I sin artikel fra 1951 “Om Grundtvig-Udgaver” gennemgår Steen Johansen de eksisterende samlede udgaver og giver samme anbefaling vedrørende valg og organisering af grundteksterne. Blandt andet kritiserer han den uheldige “skrivebordskronologi”, som Svend Grundtvig har benyttet sig af i *Poetiske Skrifter (PS)*, hvor de enkelte værker er opstillet biografihistorisk eller tilblivelseshistorisk, dvs. i den rækkefølge Grundtvig skrev dem, som ikke altid er identisk med den rækkefølge, værkerne blev publiceret i. Tilmed blandes trykte og utrykte værker sammen i *PS* (1951, 87 f.). Johansens anbefalinger til en Grundtvigudgave anno 1951 er påfaldende moderne og stemmer i høj grad overens med principperne bag *GV*. I en udredningsrapport fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab fra 1996 – den såkaldte *røde betænkning* – gives et lignende sæt anbefalinger ved-

rørende en Grundtvigudgaves beskaffenhed i forhold til grundtekstvalg og organisering af stoffet (Andersson m.fl. 1996, 25). Også her fremhæves problemerne ved *PS*, blandt andet dens modernisering af Grundtvigs stavemåder, tilblivelseskronologiske organisering, blanding af trykte og utrykte tekster samt adsplittelse af digtsamlinger (1996, 22).

Men det er ikke kun eftertidens udgivere, som har fundet det autentiske billede af forfatterskabet værd at bevare. I digtsamlingen *Kvædinger eller Smaakvad* (1815) samler Grundtvig 43 af sine tidligere udgivne digte fra perioden 1808 til 1815. Hertil føjer han syv nye digte, som ikke tidligere har været udgivet, hvoraf det ældste er fra 1812. Digtene er ordnet kronologisk efter udgivelses- eller affattelsestidspunkt med en enkelt undtagelse: "Til Grev Danneskjold" (1815, 385-389) blev oprindeligt trykt som tilegnelsesdigt i *Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng* (1812, iii-viii), men er placeret midt imellem to digte fra 1813. Om udgivelsens principper skriver Grundtvig i fortalen:

men at jeg imidlertid har indrykket enkelte Smaastykker, som jeg selv tillægger lidet eller intet poetisk Værd, har samme Grund som det, at jeg har ladet alle de ældre Stykker aftrykke, paa enkelte Ord nær, uforandrede, thi det er ingenlunde skeet, fordi jeg ingen Feil saae i dem, men fordi jeg veed det maae være en tænkende Læser, som i det Hele ynder min Sang, kjært at kunne med et Blik overskue min Gang, som den virkelig har været (XVI).

I fortalen til digtet "Freis Kierlighed" (47-85) fremhæver Grundtvig samme hensyn til autenticiteten, idet han overvejer, hvordan digtets ufuldkommenheder og fejl kunne udbedres eller bortforklares:

Nu kunde jeg maaskee sige det og give Kvadet Betydning, men jeg vil ikke, thi enten maatte jeg sætte mig som en Fugl paa Kvist i Barilund, og der gider jeg ikke kommet, mindre sjunget imellem de Spøgelser, eller jeg skulde omarbeide det Hele, og da var det ei længere et Kvad fra min syncretistiske Tid, som jo dette skal være (47 f.).

Digtenes oprindelige kontekst og udformning tillægges også her en vægt, som stemmer godt overens med moderne editionsfilologisk praksis. Det har dog ikke været almindeligt på Grundtvigs tid.⁵

Overvejelser vedrørende organiseringen af de enkelte værker har ingen relevans i forbindelse med en digital udgave. Her kræves ingen fast rækkefølge, og læserne kan frit vælge, om de vil have værkoversigten ordnet kronologisk, alfabetisk eller efter genre og emneord. Men respekten for den autentiske tekst – med dens unøjagtigheder og eventuelle fejl – repræsenterer det grundlæggende princip for *GV*.

GV udgiver førsteudgaverne og i princippet *kun* førsteudgaverne. Et digt eller en salme, som har været genoptrykt mange gange, bliver altså ikke udgivet i samtlige versioner. På samme måde som ved en inddragelse af manuskriptmaterialet ville en såkaldt fuld versionering af blot salmerne få udgaven til at vokse ud over det praktisk mulige. Derfor begrænser udgaven sig til kun at udgive én version af hvert værk. Der er dog visse undtagelser.

Som en følgevirkning af dette fokus på den autentiske tekst og på værkeres oprindelige publikationskontekst må værker, som består af flere dele, nødvendigvis ikke klippes op. Hvis en digt- eller salmesamling indeholder både nye og gamle titler, dvs. både førstetryk og genoptryk, udgives den i sin helhed. I disse tilfælde udgives med andre ord senere og måske afvigende versioner af enkelte værker. *Kvædlinger* (1815) er den første større digtsamling bestående af nyt og gammelt, som er udgivet i *GV*. Udgivelsen er lavet af Kirsten Vad og tilrettelagt således, at de syv digte, som er trykt for første gang i samlingen, kommenteres efter udgavens sædvanlige retningslinjer. De 43 digte, som er genoptryk af tidligere udgivelser, kommenteres ikke. Teksten er etableret, og der gives en kort bibliografisk kom-

---

⁵ Paula Henrikson beskriver i sin artikel "Mellan skrivbordet och bokhyllan. Editionen, historien och kreativiteten i ett textkritiskt brytningsskede" de ideologiske strømninger blandt 1800-tallets svenske forfattere og udgivere. Diskussioner om grundtekstvalg – og ikke mindst fravalg – i forbindelse med samlede forfatterskabsudgaver handlede ofte om autenticitet over for forfatternes ret til at bestemme over sit eget eftermæle. Mest almindeligt var det at vælge de sidst tilsete udgaver og respektere forfatterens ønsker om at fraskrive sig ophavet til underlødige ungdomsarbejder, men undtagelser forekom, og uenighederne debatteredes i ophedede tidsskriftspolemikker (Henrikson 2014, 104-115).

mentar med oplysninger om digtets oprindelige publikationskontekst. I denne får læseren et link til *GV*'s kommenterede førstetryk af digtet.

Bibliografisk kommentar til genoptrykte digte i *Kvædlinger*.

Løsningen er ikke optimal, da den nødvendigvis leder læseren væk fra den kontekst, som versionen fra 1815 indgår i, nemlig digtsamlingen *Kvædlinger*. Men det er en praktisk og tidsbesparende løsning, som gør det muligt at forsyne alle førstetryk med et ensartet apparat, hvad angår tekstkritik og kommentarer. I *Kvædlinger* fungerer løsningen tilmed godt, da variansen mellem førstetryk og genoptryk er beskeden. Situationen kan vise sig at være anderledes, når værker, hvis varians er større, skal udgives. Da vil man som læser få vanskeligere ved at applicere førstetrykkets kommentarer på teksten i det afvigende genoptryk. Viser problemet sig at være markant, må praksissen genovervejes.

At samlinger gengives i deres helhed, gør, at *GV* langsomt får etableret et lager af forskellige versioner til udvalgte værker – alle kritisk etableret. Disse vil potentielt kunne gøres til genstand for en elektronisk sammenligning, der udpeger forskellene mellem teksterne.⁶

⁶ Der er i skrivende stund ikke lagt planer for, om dette skal indgå i udgaven, og hvordan det i så fald skulle løses teknisk. Inspiration kunne hentes fra det norske projekt bokselskap.no, som er en digital platform for tekstkritiske udgaver af norske klassikere. Til Camilla Colletts roman *Amtmandens Døtre* (1854/55) har udgiverne gjort den omarbejdede tredje udgave fra 1879 tilgængelig med et link til webapplikationen Juxtacommons.org. Her kan læserne ved selvsyn læse de to versioner parallelt med udpegning af variansen, se www.bokselskap.no/boker/ad1utg/tittelside eller www.juxtacommons.org/shares/msg50p. I den oprindelige udgivelsesplan for *GV* var det hensigten, at salmerne skulle udgives med alle varianter i fuld tekst og med et variantapparat, som udpegede forskellene. En enkelt

Emendation

Langt de fleste tekster indeholder fejl. Det er næsten umuligt at trykke en tekst, uden at den vil indeholde unøjagtigheder eller formelle fejl i et eller andet omfang. Blandt Grundtvigs små dagbladsnotitser findes enkelte eksempler på fejlfri tekster, men som udgangspunkt vil der altid være fejl og dermed behov for emendation, dvs. tekstrettelser.

En tekstfejl defineres som en forstyrrelse eller et sammenbrud af tekstens mening inden for en nærmere bestemt kontekst. Denne definition er blot én blandt mange og skyldes Johnny Kondrups grundige undersøgelse af feltet i hans *Editionsfilologi* fra 2011 (152). Definitionen er ikke helt så let at anvende, som den lader til, for hvordan afgør man, hvad der er tekstens mening? Det vil altid blive en fortolkning, men der findes en hovedregel: Er det sandsynligt ud fra vores sproghistoriske viden, at både forfatteren og datidens læsere kunne have været enige om en given forståelse i en given kontekst (Kondrup 2011a, 154)? Alle tekstrettelser bliver gennemgået af den filolog, som har ansvaret for den specifikke tekst, samt tre forskellige redaktører; de særligt kontroversielle bliver desuden behandlet i fællesskab med de øvrige filologer. På denne måde sikres, at den tekstforståelse, som ligger til grund for det tekstkritiske arbejde, ikke bliver alt for subjektiv.

I daglig tale kalder man oftest tekstfejl for trykfejl, men det er kun en begrænset delmængde af de mest almindelige tekstfejl, som stammer fra selve trykkeprocessen. Lige så ofte er der tale om forfejlede redigerings- eller revisionsforsøg fra enten en redaktør, en korrekturlæser eller forfatteren selv. Egentlige trykfejl er som regel nemme at identificere og emendere. Når der f.eks. i "Om Mennesket i Verden" fra *Danne-Virke* 2 (1817) står "Gnd skee Lov!" (206), kan man let slutte sig til den rigtige stavemåde "Gud" og udbedre fejlen.⁷ Vanskeligere er det med de tekstfejl, som ikke umiddelbart påberåber sig opmærksomhed, dvs. hvor tekststedet f.eks. giver fin mening på et semantisk eller syntaktisk plan, men hvor meningen

---

prøve på dette blev realiseret og findes nu som en del af udgaven: *Danske Høitids-Psalmer til Tusindaars-Festen* (1826).

⁷ I datidens trykkeproces kunne u-typen nemt vendes forkert og da ligne en n-type. Ofte opstod fejlen dog tidligere i processen. Når sætteren ryddede op efter en endt trykkegang, kunne et n ende på u-pladsen i sættekassen. Næste gang, han så skulle bruge u-typen, fik han i stedet fat i et n. Denne type aflæggerfejl er skyld i en del trykfejl.

er skæv i forhold til konteksten. Blandt genoptrykkene i *Kvædinger* (1815) findes lejlighedsdigtet “Kvad til Dannerkongen Frederik hiin Sjette paa Hans Fødselsdag den 28 Januar 1812”. På s. 280 har der indsneget sig en tekstfejl, som ikke nødvendigvis kan ses ved første øjekast:

Det aftnes brat og Dagen monne helde,
 Hist synker Solen mellem Norrigs Fjelde;
 Paa Danmarks Eng det sære Farveskjær
 Forkynder høit at Aftenen er nær,
 Og Norrigs Fjelde, som end tykkes gløde,
 Beskinnes kun af sidste Morgenrøde;
 Et Huus Du reiser paa det høie Bjerg,
 O, gid det vorde maa et Vittenberg!

Syntaktisk er der intet i vejen med verslinjerne; problemet skal i stedet findes i realplanet. Grundtvigs beskrivelse af solnedgangen forstyrres af sin antitese: en solopgang. Der skulle have stået “Aftenrøde” i stedet for “Morgenrøde”, hvad man kan forvise sig om både i digtets førstetryk fra 1812 (6) og i rettelseslisten til *Kvædinger* (480), hvor Grundtvig selv har gjort opmærksom på fejlen. Selv uden disse belæg kunne man dog overveje en såkaldt konjekturrettelse, dvs. en rettelse foretaget uden belæg i andre tekstkilder og alene baseret på en gætning, idet det ikke er sandsynligt, at Grundtvig og datidens læser kunne have været enige om en forståelse af dette sære, kontrastfyldte billede.

De fleste af Grundtvigs bogudgivelser indeholder forholdsvis mange fejl sammenlignet med et forfatterskab som f.eks. Kierkegaards. Grundtvigs mange rettelseslister bevidner blandt andet dette. De er ikke i sig selv ualmindelige for tidens bogtryk, men dog hyppige og fyldige. Dertil kommer, at Grundtvig ofte udelader de banale trykfejl fra listerne og kun retter mere graverende tekstfejl. Dette er demonstreret nedenfor i tre eksempler på de prosaiske tillæg, Grundtvig til tider forsyner rettelseslisterne med:

Ei faa mindre betydelige Trykfeil have indsneget sig, som jeg beder
 Læseren overse! – Følgende større beder jeg rettede før Læsningen!
 (*Nordens Mytologi*, 1808, 206)

Min Fraværelse og utydelige Skrift har gjort, at der have indsneget sig mange mindre betydelige Fejl, saasom med de mindre Skeltegn, tykkes for tykdes, det for dit, Sommeren for Sommer o. s. v.; men disse bedes Læseren at overse, da de ere for mange til at rettes særskilt. De forvildende Fejl, jeg har bemærket, anmærkes her: (*Saga. Nytaarsgave for 1812*, 1811, 181)

De mindre saakaldte Skiel-Tegn er hist og her kommet til at staae splittergalt, men da jeg anseer dem for blotte *Læse-Tegn*, der omtrent maae være overflødige for dem, der skal kunne læse Bogen med Nytte, finder jeg det vel ærgerligt at see, men ei nødvendigt at tælle dem. (*Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel*, 1833, XIV)

Pointen her er ikke at klandre Grundtvig for at have sjustet med korrekturlæsningen af sine udgivelser. I stedet er udsagnene – og listerne i sig selv – interessante vidnesbyrd på en hurtig udgivelsesproces og et udpræget fokus på indhold frem for formalia.

Særligt rettelseslisten fra *Saga* (1812) er interessant. I eksemplet “Morgenrøde” for “Aftenrøde” ovenfor fra *Kvædlinger* blev teksten emenderet med rettelseslisten som belæg, men det er ikke alle Grundtvigs rettelser, som indføres. Udgavens konservative holdning til emendation sammen med det sociologiske og receptionshistoriske fokus på den autentiske tekst gør, at åbenlyse fejl til tider får lov at blive stående, hvis de ikke væsentligt forstyrrer meningen. Hensigten er nemlig ikke at befri Grundtvigs værker for alle de små unøjagtigheder, som er forårsaget af sættere, korrekturlæsere eller, hvad der ofte er tilfældet, de fejl, som er forårsaget af Grundtvig selv. Det betyder f.eks., at passager fra manuskriptet, som er forsvundet ved trykningen, fordi sætteren har overset dem, ikke genindsættes, hvis teksten giver mening, som den er trykt. Det betyder også, at visse af Grundtvigs egne rettelser fra rettelseslisterne ikke følges.

Det kan lyde kontroversielt, men er det ikke, hvilket et eksempel kan anskueliggøre. I digtet “København” fra *Saga* (1812, 74-80) står der s. 77, linje 5-12, en passage om de københavnske kirker og deres sørgelige tilstand. Vor Frue Kirke lå i ruin efter bombardementerne i 1807, og Sankt Nikolaj Kirke havde mistet sit tårn i branden 1795 og fungerede fra 1805 ikke længere som kirke. I Grundtvigs optik har de katolske helgener ikke kunnet beskytte byen, men treenigheden består:

Dog, hvordan? forgaa? forgik?
 Er jeg vorden Katholik,
 Eller har jeg Lyst at prime
 For lidt stadselig at rime?
 Staar ei *Trinitatis* end?
 Maa ei hvert et Helgenhus
 Gerne synke i sit Grus
 Naar kun det vi har igen?

Til denne passage kan man i rettelseslisten finde følgende, møntet på verslinjerne med rimparret *prime / rime*: “den 7de, 8de Linie udslettes og tre Stjerner sættes isteden, som Tegn paa en defectus iudicii!” (182). Manglende dømmekraft eller ej kan de to verslinjer ikke kaldes en tekstfejl, og Grundtvig bruger her rettelseslisten til noget andet end det sædvanlige formål, at udpege og korrigere tekstfejl. Rettelsen er et forsøg på at forbedre teksten og som sådan et eksempel på forfatterens videre arbejde med teksten, efter trykkeprocessen er afsluttet, idet rettelseslisterne blev trykt som det sidste inden den egentlige publikation. Inden for den editionsfilologiske teori kalder man dette: tilblivelsesvarianter af genealogisk art.⁸ Hvis rettelser af denne type indføres, sammenblandes forskellige tilblivelseslag, og resultatet bliver en tekst, hvis historicitet er uklar. Rettelsen her i 1812 er interessant at sammenligne med Grundtvigs udtalelser fra fortalen til *Kvædlinger* nævnt ovenfor. Det er langt fra den samme form for accept af den tidligere forfatters fejltrin. I *GV* får førsteudgavens tekst lov til at blive stående, som den er.

Den konservative emendationspraksis betyder også, at værkernes ortografiske inkonsekvenser respekteres i videst muligt omfang. *Ordbog over det danske Sprog* (*ODS*) er et uvurderligt værktøj, men har dog sine begrænsninger. Dens eksempelmateriale er ofte taget fra senere samleudgaver, hvor stavemåder kan være ensrettet, hvorfor *ODS* ikke altid giver et repræsentativt billede af datidens meget vide ortografiske rammer. Derfor konsulterer filologerne også samtidige ordbøger, men det mest effektive værktøj har imidlertid vist sig at være Google. På books.google.com og lignende internetarkiver kan man til tider finde eksempler på afvigende

⁸ Eksemplet ligger i en gråzone, da der oftest er længere afstand i tid mellem tilblivelsesvarianter af genealogisk art og førstetrykket.

stavemåder, som ikke er optaget i *ODS* og andre ordbøger. Optræder de her i tilpas omfang – og kan det bekræftes ved selvsyn i de scannede originaler – kan den afvigende form beholdes. Et interessant eksempel herpå dukkede op under det tekstkritiske arbejde med Grundtvigs engelske anmeldelse “History of the Northmen”, som han skrev sammen med politiker og forfatter John Bowring i 1831. Et enkelt sted har førstetrykkets særprægede ordlyd fået lov at blive stående til trods for, at der ikke findes belæg i *Oxford English Dictionary (OED)*. Artiklen er en anmeldelse af den amerikanske jurist og diplomat Henry Wheatons bog *History of the Northmen* fra samme år, og i en passage om Walter Scotts betydning for historiens udbredelse til den bredere læserskare står:

He has enticed, as it were, the reading world, not only of England, but of Europe—aye, and of the other hemisphere, into the domain of popular history. Into the portals that he has unlocked, the kempions of the North will one day enter. The vast theatre over which the ancient Goths walked, will again be opened; and their noble race will, in recreated living semblances, re-appear (444).

Det problematiske ord er *kempions*; det findes ikke i *OED*, som kun har formerne *campion* og *kemper*, begge med nogenlunde ens betydninger: kriger, helt, eller med et typisk grundtvigsk ord: kæmpe. Imidlertid findes ordet anvendt i engelske publikationer fra samme periode, bl.a. hos Scott. I hans roman *The Pirate* (1822) står næsten ordret samme formulering som hos Grundtvig:

Bring hither, if thou wilt, thy new-fangled coulters, spades, and harrows, alter the implements of our fathers from the ploughshare to the mouse-trap; but know thou art in the land that was won of old by the flaxen-haired Kempions of the North, and leave us their hospitality at least, to show we come of what was once noble and generous (117).

Den særprægede form fik dermed lov til at blive stående, og Googles massive digitaliseringsprojekt har således været med til at bevare et gammelt

engelsk ord for eftertiden.⁹ Eksempler som dette er ikke sjældne i det tekstkritiske arbejde med *GV*, og når udgaven står færdig, vil den som tekstkorpus repræsentere et værdifuldt supplement til det, som ligger til grund for *ODS*, og kan dermed berige vores sproghistoriske viden.

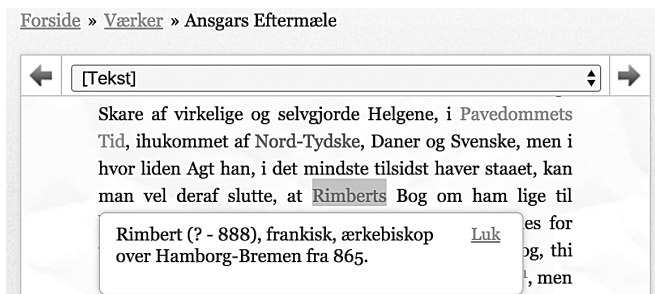
Kommentarer

GV forsyner alle værker med to typer kommentarer: de overordnede, som behandler værket som en helhed, og de lokale, som giver specifikke oplysninger til enkelte steder i teksterne. Til de overordnede hører indledningerne, som sætter værket ind i dets historiske og biografiske kontekst, og tekstredigørelserne, som sætter værket ind i dets bibliografiske kontekst med grundteksten som materielt forankringspunkt.

Til de lokale kommentarer knytter sig to underkategorier: de individuelle verbalkommentarer med forklaringer til vanskelige ord eller passager og de fælles registerforklaringer til personer, steder, titler, mytologiske størrelser og bibelstedsreferencer. Den første kategori er tilpasset det lokale tekststed og er skrevet og redigeret enkeltvis. Den anden er skrevet og redigeret én gang for alle og genanvendes, hver gang f.eks. et bestemt personnavn optræder (se illustration 2). Især det mytologiske register fungerer allerede som et lille opslagsværk og kan benyttes uafhængigt af Grundtvigs tekster. På længere sigt vil man kunne klikke sig fra disse registre til forekomsterne hos Grundtvig, hvormed de vil repræsentere en alternativ indgang til forfatterskabet. Brugen af fælles registeroplysninger er tilmed en mærkbar tidsbesparende faktor og kan foretages med en høj grad af automatisering, hvilket giver filologen bedre tid til at fokusere på de vanskeligere lokale verbalkommentarer.

---

⁹ På opfordring fra værkets tilsynsførende, dr. Robert E. Bjork, leder af centeret for renaissance- og middelalderstudier på Arizona State University og hovedredaktør af *Oxford Dictionary of the Middle Ages*, har jeg gjort *OED* opmærksom på det manglende ord.

Eksempel på den genanvendelige registerforklaring.

De individuelle verbalkommentarer skal hjælpe læseren forbi vanskelige passager, hvor f.eks. datidens sprogbrug afviger markant fra nutidens. Når Grundtvig f.eks. i digtet “Broder Niels fra Soor” (1826, 25) skriver om den danske rimkrønikes forfatter (eller udgiver): “Jeg var slet ingen Konning stor, / Som kunde herlig braske,” så kan det for en moderne læser være vanskeligt at forstå meningen. At det er ordet *konge*, som gemmer sig bag den (selv på Grundtvigs tid) gammeldags form *konning*, er måske til at gennemskue, men betydningen af verbet *braske* er sværere. Her kan verbalkommentaren hjælpe læseren videre ved at forklare betydningen med et enkelt ord: *prale*.

Som tærskel for denne kommentering bruges *Den Danske Ordbog* fra 2003-2005 (*DDO*). Hvis et gammeldags ord forklares entydigt i denne, kommenteres ikke. Det er en praktisk grænse at arbejde med, men det betyder, at visse vanskelige ord ikke forklares som f.eks. *hartad* (der betyder ‘næsten’), *hedenold* (der betyder ‘den fjerne oldtid’) eller *hvi* (der betyder ‘hvorfor’) – alle ord, som ofte optræder hos Grundtvig. De er ikke almindeligt kendte i dag, men kan slås op i *DDO*, og læseren får her den entydige forklaring, som er nødvendig for at komme videre i teksten. Hvis *DDO* har flere betydninger til samme ord, gives en kommentar, som peger på den rette. På udgavens vejledningsside gives anvisninger til, hvordan internetbrowseren kan indstilles, så man nemt kan komme fra et vanskeligt ord i Grundtvigs tekst til forklaringen i *DDO*.¹⁰ Et eksempel er vist i illustrationen nedenfor: Ordet *hvi* er ikke markeret med grønt som de øvrige kommenterede ord, og dette kan ses som et signal til læseren om, at en entydig forklaring af ordets betydning findes i *DDO*. I de fleste brow-

¹⁰ Se www.grundtvigsværker.dk/vejledning/video_vej

sere virker funktionen og er enkel at slå til, hvormed den sproglige hjælp til Grundtvigs tekster øges betragteligt.

Verbalkommentarer omfatter også Grundtvigs fordanskninger af fremmedord, arkaiserende sprogbrug, idiomatiske eller dialektale ord og vendinger samt fremmedsproglige passager, vanskelig gennemskuelig syntaks og faste udtryk, talemåder og ordsprog. Sidstnævnte identificeres med numre i hhv. E. Maus (1979) og Grundtvigs egne ordsprogssamlinger (1845/1875). Det er et bredt spektrum, og det er langt fra alle kommentarkrævende passager, som kan afhjælpes med en enkelt en-til-en-oversættelse som eksemplet ovenfor. Selv om udgaven ikke tilbyder realkommentarer eller intertekstuelle oplysninger, kan disse til tider være nødvendige at inddrage til forklaring af en sproglig vanskelig passage. I “Ansgars Eftermæle” fra *Danne-Virke* 3 (1817, 101-167) bruger Grundtvig ordet bragemaal i en anderledes betydning end sædvanligt. I en passage om den sørgelige ende på den glørværdige danske oldtid skriver Grundtvig:

kun Regner Lodbrok og hans Sønner er det, hvis Navne og Styrke, ubændige Forvoenhed, og grusomme Blodtørst, fylde vore Øren med Gny, og Hjertet med Gru, i det rumlende, buldrende Bragemaal, i danske og islandske Sagn, som i Anglers og Frankers hyppige Klage-maal. (112)

Forklaringerne i *ODS* passer ikke rigtig i denne kontekst. Den betydning, som passer bedst, må være kampsang. Da skal formen med ‘e’ være synonym med bragemål, hvilket ikke er usandsynligt. Dog synes kontekstens bestemte form at stritte imod denne fortolkning. En mulig fortolkning er, at Grundtvig sidestiller tre ting: 1) det rumlende, buldrende bragemål (kampsangen), 2) de danske og islandske sagn og 3) anglernes og frankernes klagesange. Da lyder det, som om betegnelsen bragemål sigter til et specifikt værk og altså ikke en genre. En anden mulig fortolkning er, at kommaet mellem “Bragemaal” og “i danske” skal læses som et pausekomma snarere end et opremsningskomma. Da bliver betydningen en anden, idet bragemål og de danske og islandske sagn knyttes sammen til ét syntagma, hvor bragemål er kerneleddet og sagnene det beskrivende adled, som angiver, hvor bragemålet findes. Her passer betydningen kampsang fint: Digtet beretter om Lodbrogs blodtørst i de buldrende kampsange, som er at finde i danske og islandske sagaer. Forklaringen til det pågældende tekststed sprænger rammerne for en normal verbalkommentar og afspejler usikkerheden i fortolkningen:

Betydningen er i denne sammenhæng uvis. Normalt bruges bragemål synonymt med bragesnak, dvs. en høj, vidtløftig taleform; her muligvis i betydningen: kampsang. Regnar Lodbrogs forvovenhed og blodtørst kendes primært fra *Saxo, Regnar Lodbrogs Saga* og *Krækumål* eller *Krakamål*, som ifølge traditionen er Lodbrogs dødsdigt fremsagt af ham selv i fangekælderens hos den engelske kong Ella. Netop dette digt opremser i buldrende og drabelige vers alle Lodbrogs krigsbedrifter. Måske har Grundtvig skrevet bragemål, hvor han mente kragemål eller krakamål.

I *GV*'s oprindelige udgivelsesstrategi var det hensigten, at de lokale kommentarer også skulle indeholde realstof og redegøre for intertekstuelle referencer. Det viste sig imidlertid at blive for tidskrævende et arbejde. Efter en udredende opstartsfasen blev det i 2013 besluttet at tilpasse retningslinjerne for således at sikre grundstammen i udgaven: de kritisk etablerede førstetryk. For at kunne nå igennem materialet blev kommentarapparatet reduceret til kun at omfatte verbalstof samt opmærkninger til de ovennævnte registre. I samme ombæring blev det besluttet ikke at etablere alle varianter til den lyriske del af forfatterskabet, som også var en del af den

oprindelige plan. Store dele af de oprindelige retningslinjer ligger dog stadig til grund for de nugældende, heriblandt valg af grundtekster og emendationsprincipper.¹¹ Desuden er de tidligst udgivne værker i *GV* udgivet efter disse retningslinjer, hvorfor man kan finde realstof og intertekstuelle referencer blandt punktcommentarerne til disse.

Status

Den 1. maj 2017 blev version 1.10 offentliggjort, og *GV* rummer dermed 228 værker eller sammenlagt ca. 8.700 siders tekst målt med sideantallet i førstetrykkene. Dette svarer til ca. 23 % af det samlede korpus.¹² Da udvælgelsen af værker foregår nogenlunde kronologisk, er de to første årtier fra 1804 til og med 1824 godt repræsenteret. Med to enkelte undtagelser er alle værker frem til og med 1812 udgivet. Det første hul er *Optrin af Nordens Kæmpeliv* (del 1 fra 1811) og det andet et brev dateret 24. juni 1812 "Til Directionen i det Kongelige Selskab for Norges Vel", optrykt in extenso i den norske avis *Budstikken*, 18. september s.å. (416-420). Fra 1813 til og med 1824 er der flere huller, heriblandt enkelte større værker (*Roskilde-Riim* og *Roskilde-Saga* begge 1814, verdenskrønikerne fra 1814 og 1817, nytårsgaven *Heimdall* fra 1815, *Bibelske Prædikener* 1816 og oversættelserne af Snorre og Saxo fra 1818-1823). Dog er andre større og centrale værker fra samme periode udgivet:

En liden Bibelkrønike for Børn og Menigmand 1814

Imod den lille Anklager 1815

Kvædinger eller Smaakvad 1815

¹¹ De oprindelige retningslinjer lå færdigformuleret i 2008 og var skrevet af Johnny Kondrup.

¹² Til tider udgives et værk, som endnu ikke er færdigbehandlet af filologerne, og disse er kun delvist talt med i opgørelsen. Det sker oftest med længere værker, hvor selve tekstetableringen er overstået, men hvor arbejdet med kommentarer og indledning forestår. I disse tilfælde vurderes ofte, at udgavens brugere vil have glæde af at kunne læse og søge i den etablerede tekst. Derfor kan man finde værker i *GV*, hvor det deklarerer, at arbejdet er i gang. De manglende dele af udgivelsen følger oftest med den næste eller den efterfølgende version. I skrivende stund er det f.eks. tilfældet for *Brage-Snak om Græske og Nordiske Myther* (1844).

Prøver af Saxos og Snorros Krøniker 1815

Litteraturlidens Skudsmaal 1816

Bjovulfs Drape 1820

Nyaars-Morgen 1824

Dertil er lidt over halvdelen af *Danne-Virke* udgivet. Af de i alt 38 indlæg er 17 udgivet. Indtil videre er de enkelte indlæg udgivet som individuelle værker med egen indledning og tekstredigering. Når alle 38 er færdige, vil det blive muligt at kalde den oprindelige kontekst, dvs. de enkelte bind af tidsskriftet, frem, og *Danne-Virke* som eget selvstændigt værk vil også få en overordnet indledning og tekstredigering.

Fra 1824 og frem er det mere sporadisk, hvad der er udgivet indtil videre. Grunden hertil er, at arbejdet med ét værk ofte ledere videre til et beslægtet længere fremme i den kronologiske rækkefølge. Koblingerne kan skyldes tekstinterne kriterier. Således blev de to værker *Prøver af Saxos og Snorros Krøniker* 1815 og *Litteraturlidens Skudsmaal* 1816 behandlet umiddelbart efter hinanden, da det første afføder en offentlig kritik, som det andet derefter svarer på. Koblingerne kan også være mere overordnede og tematiske, dvs. uden nødvendigvis at indeholde direkte referencer. Således er størstedelen af Grundtvigs skoletekster udgivet trods det, at de dækker et tidsrum på 20 år fra *Det Danske Fiir-Kløver eller Danskheden partisk betragtet* (1836) til *Ved Indvielsen af Skolen i Sjolte, i Snesere Sogn ved Præstø. 25de Juli 1856* (1856). I begge tilfælde gav det god mening for den udgiver, som havde arbejdet sig ind på det specifikke emne, at fortsætte i samme spor. Hermed kunne den akkumulerede viden udnyttes bedst muligt frem for at fastholde en striks kronologisk udvælgelse.

I en senere artikel om udgivelsesarbejdet med *GV* vil jeg beskrive nogle af planerne for fremtiden og nogle af de udfordringer, en digital udgave står over for, hvad angår bevaring og vedligeholdelse. På dette punkt står *GV* ikke alene, og et samarbejde mellem institutioner og projekter er netop sat i værk for at afsøge mulighederne for en fælles visningsplatform. Det vigtige i denne henseende er, at det omfattende og fagligt kompetente arbejde, som laves på udgaven, ikke kommer i fare for at forvitte og sande til, mens den digitale teknologi udvikler sig i rivende fart. Inden for IT-verdenen siger man normalt, at et stykke software har en levetid på fem-syv år. *Grundtvigs Værker* skulle meget gerne leve længere – også efter færdiggørelsen i 2030.

Forkortelser

<i>DDO</i>	<i>Den Danske Ordbog</i> (2003-2005), København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (ordnet.dk/ods).
<i>GV</i>	<i>Grundtvigs Værker</i> (2010-), Grundtvig Centeret, Aarhus Universitet (www.grundtvigsværker.dk).
<i>ODS</i>	<i>Ordbog over det danske Sprog</i> (1918-1956; 1992-2005), København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (ordnet.dk/ods).
<i>OED</i>	<i>Oxford English Dictionary</i> , Oxford University Press (www.oed.com).
<i>PS</i>	Svend Grundtvig & Georg Christensen (udg.) (1880-1930), <i>N.F.S. Grundtvigs Poetiske Skrifter</i> , I-IX, København.
<i>US</i>	Holger Begtrup (udg.) (1904-09), <i>Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter</i> , I-X, København.
<i>VU</i>	Georg Christensen og Hal Kock (udg.) (1940-1949), <i>N.F.S. Grundtvig. Værker i Udvalg</i> , I-X. København.

Litteratur

Værker af Grundtvig (alle udgivet i GV)

- (1808) *Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd der ei selv ere Mythologer*, København.
- (1811) *Saga. En Nytaarsgave for 1812*, København.
- (1812) *Kvad til Dannerkongen Frederik hiin Sjette paa Hans Fødselsdag den 28 Januar 1812*, København.
- (1815) *Kvædinger eller Smaakvad*, København.
- (1817) "Ansgars Eftermæle", i *Danne-Virke* 3, København, 101-167.
- (1825) *Ved høiærværdige Hr. Pastor Fengers Jorde-Færd 25de Februari 1825*, [København].
- (1826) "Broder Niels fra Soer", i *Nyt Aftenblad*, nr. 4, 28. januar 1826, København, 25-27.
- (1826) *Danske Høitids-Psalmer til Tusindaars-Festen*, København.

- (1831) *Ved en Christens Grav*, København.
- (1831) "History of the Northmen, or Danes and Normans, from the Earliest Times to the Conquest of England by William of Normandy", i *The Westminster Review*, oktober 1831, London, 442-457.
- (1833) *Haandbog i Verdens-Historien. Første Deel*, København.

Værker af andre forfattere

- Andersson, Henrik; Conrad, Flemming; Dahl, Per og Hunosøe, Jørgen (1996), *Udgivelse af danske litterære tekster efter 1800. En redegørelse for behov, problemer og perspektiver*, København, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Dahl, Per (1994), "Det kritiske tekstvalg" i Hunosøe, Jørgen og Kielberg, Esther (red.), *I tekstens tegn*, København, C.A. Reitzel, 96-124.
- Henrikson, Paula (2014), "Mellan skrivbordet och bokhyllan. Editionen, historien och kreativiteten i ett textkritiskt brytningsskede" i Kondrup, Johnny og Nielsen, Klaus (red.), *Editionshistorie*. Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter, 10, København, Museum Tusulanums Forlag, 97-129.
- Johansen, Steen (1951), "Om Grundtvig-Udgaver", i *Grundtvig-Studier 1951*, 69-91.
- Kondrup, Johnny (red.) (under udgivelse), *Dansk Editionshistorie*, bind 3, København.
- (2011a) *Editionsfilologi*, København, Museum Tusulanums Forlag.
  - (2011b), "Store tekstkritiske udgaver i Norden. Et overblik", i Forssell, Pia og Herberts, Carola (red.) (2011), *Digitala och tryckta utgåvar. Erfarenheter, planering och teknik i förändring*, Nordisk Netværk for Editionsfilologer. Skrifter 10, Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland 2011, 11-40.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (u.å.), "N.F.S. Grundtvig: Forfatterportræt", i *Arkiv for Dansk Litteratur*, www.adl.dk (tilgæet 8.11.2017).
- Munch, P.A. (overs.) (1859), *Norges Konge-Sagaer fra de ældste Tider indtil anden Halvdeel af det 13de Aarhundrede efter Christi Fødsel, forfattede af Snorri Sturlason, Sturla Thordsson og flere*, Christiania, Feilberg & Landmark.
- Nielsen, Klaus (2017), *Bogen og værket. En introduktion til tekstkritik og boghistorie som litteraturteori*, København, Museum Tusulanums Forlag.
- Scott, Walter (1822), *The Pirate*, Edinburgh, forlægger ikke angivet.
- Toldberg, Helge (1946), *Grundtvig som filolog*, København, G.E.C. Gads Forlag.
- Wheaton, Henry (1831), *History of the Northmen, or Danes and Normans, from the Earliest Times to the Conquest of England by William of Normandy*, London, forlægger ikke angivet.